Thomas L. Friedman: Horký, zploštělý a přelidněný: Proč potřebujeme zelenou revoluci.

Překlad Olga Kovářová. 1. vydání. Praha: Academia, 2010, 476 stran, ISBN 978-80-200-1881-6.

Kniha Thomase L. Friedmana *Horký, zploštělý a přelidněný: Proč potřebujeme zelenou revoluci* vyšla v roce 2010 v nakladatelství Academia, podobně jako první autorova kniha přeložená do češtiny – *Svět je plochý: Stručné dějiny jedenadvacátého století* (Friedman 2007). Thomas L. Friedman (narozen 1953) je známý americký politolog, vlivný novinář (spolupracuje zejména s deníkem *New York Times*) a autor řady světových bestsellerů. Zejména předposlední kniha (Friedman 2007) patří mezi jeho nejoceňovanější díla, byla přeložena do více než 37 jazyků a prodalo se jí přes čtyři miliony výtisků. Friedman je trojnásobným držitelem Pulitzerovy ceny, v současnosti je i členem jejího výboru. Působí rovněž v akademické sféře, přednáší na řadě předních amerických univerzit. Kniha *Horký, zploštělý a přelidněný* se věnuje problematice globálních klimatických změn a nezbytnému přechodu ke zcela novému typu energetické politiky v USA i na celé planetě. To, že jde o dílo významné, dokumentuje i fakt, že kniha byla vydána s podporou Ministerstva životního prostředí České republiky.

V češtině je k tématu klimatických změn a zmírňování jejich dopadů, popř. k energetické krizi samé, dostupných mnoho odborných, popularizačních i politických textů. Z českých autorů je vhodné zmínit vynikající popularizační knihu geologa Václava Cílka a Martina Kašíka (2008). V překladu je dostupné i známé dílo Ala Gorea (2007) nebo Bjorna Lomborga (2008). Ze strany skeptiků a oponentů můžeme zmínit i knihy známých politiků, například Nigela Lawsona (2009) nebo publikace Václava Klause. Mezi nejnovějšími tituly, které se věnují dopadům klimatických změn, patří i knihy aktivisty Vana Jonese (2011) nebo odborná publikace Michala V. Marka (2011).

Recenzovaná kniha patří mezi obsáhlé publikace (v překladu má 476 stran) a je rozdělena do pěti hlavních kapitol. První část („Kde se nacházíme“) pravděpodobně (z textu to není zcela zřejmé) nahrazuje standardní úvod – má čtenářstvo uvést do problematiky a vysvětlit význam předkládaného tématu. Jde o poměrně důrazný apel především na Američany (nejen na odborníky, ale i na širokou veřejnost a především na stávající i budoucí politickou reprezentaci), kteří by měli podle autora přijmout okamžitě razantně odlišnou energeticko-ekologickou koncepci (tzv. Kód zelená).

Druhá část („Jak jsme se sem dostali“) se vrací ke kořenům problému a popisuje současný stav životního prostředí, zejména zhoršující se energetickou a ekologickou bilanci světa. Nesoustředí se zde jen na vývoj v USA, ale také v rozvojovém světě, přitom se primárně zajímá o dopady ekonomického rozmachu v Číně a Indii, případně v dalších rychle se rozvíjejících rozvojových zemích.

V části třetí („Jak se pohybujeme kupředu“) Friedman již navrhuje konkrétní opatření pro řešení hrozící energetické a ekologické krize, a to jak na straně spotřebitelů, tak dodavatelů energií a především vlády, která by měla dle něj sehrát hlavní roli při určování dalšího směru energetických inovací a vytváření zcela nové, revoluční energetické politiky.

Čtvrtá část („Čína“) se zaměřuje na negativní dopady rychlého růstu čínské ekonomiky. Vysvětluje mj., že Čína nemůže postupovat ve svém rozvoji tak extenzivně jako v minulosti Západ, aby se nezhoršil již tak vážný stav globálního klimatu a nedošlo k rychlému vyčerpání energetických zdrojů a jiných surovin (s přihlédnutím i k vážné situaci v samotné Číně). Popisuje také, jak tato země mění postupně svůj přístup k ochraně životního prostředí.

Poslední část („Amerika“) se vrací k zelené strategii pro USA. Friedman zde zdůrazňuje význam jasně formulovaných direktiv shora a kritizuje přístup amerických vládních představitelů, zejména vlády G. W. Bushe. Vyzdvihuje význam a potřebu hlasu „zdola“ (podniky, spotřebitelé, celá společnost) pro realizaci zásadních změn v energetice i ekonomice.

Jak píše Friedman v první kapitole, hlavním důvodem pro sepsání této knihy byly rostoucí obavy o budoucnost Spojených států, které ztrácejí svou silnou vůdcovskou pozici ve světě, i celé planety. Ta je dnes ohrožena souběhem „ohřívání“ (jak zde autor označuje globální oteplování), „zplošťování“ (postupující globalizace a vzájemná propojenost) a „přelidňování“ (s. 16). Právě USA by se dle autora měly při řešení těchto velkých globálních problémů ujmout vedení. Z úvodní části ovšem není zcela zřejmé, pro jakého čtenáře je kniha určena a jaký má cíl. Z dalšího textu však lze vyvodit, že má oslovit co nejširší čtenářské vrstvy a přinejmenším vzbudit debatu ohledně dalšího směřování energetické politiky USA i dalších zemí. Kniha má mít (i když ne vždy se to daří – viz dále) popularizační charakter, nejde o vědecké dílo. Sporné je, zda nabízí dostatečně hlubokou analýzu i z hlediska popularizace takto složitých globálních problémů (s ohledem na autorovo zaměření a dosavadní publikační činnost).

Friedman v knize nerozebírá již tolikrát vysvětlované principy globálního oteplování či globálních klimatických změn. Věnuje se primárně způsobu boje a opatřením proti zhoršování životního prostředí, a to s důrazem na energetickou politiku. Autor v knize naopak zavádí (jak je pro něj typické, viz např. Friedman 2007) řadu nových pojmů novinářského charakteru, mj. *„éru energie a klimatu“ (Energy-Climate Era)*. Toto označení je podle něj zásadní pro pojmenování vývoje následujícího po rozpadu bipolarity. Dnešní datum tak může být označeno jak o „1. É. E. K.“ (podkapitola 2). Zavádí i termíny *„porazit někoho na zelenou“* nebo *„energetický internet“* atd.

Stejně jako v předchozích dílech Friedman doplňuje svůj výklad i řadou příkladů z praxe, včetně relativně složitého technického popisu energetických inovací, které by mohly výrazně napomoci řešení hrozícího nedostatku energie, výstavby zelených budov v USA apod. Diskutabilní je až příliš časté zmiňování konkrétních značek a amerických firem. Např. krátká futurologická kapitola „20. É. E. K.“, popisující možnou podobu chytré energetické sítě budoucna (s. 255–269), se hemží značkami a názvy různých společností – jde opravdu ještě o pokus o fikci, nebo skrytou (placenou?) propagaci?

V klíčové, třetí části knihy Friedman navrhuje řadu konkrétních opatření, která by energetickou krizi a další zhoršování životního prostředí mohla potlačit, nebo dokonce zastavit. Kromě cílené, intenzivní vládní kampaně a nového přístupu k cenovým pobídkám energetických inovací pro zvýšení úspor a energetické účinnosti (na straně dodavatelů i spotřebitelů) a k celkové regulaci zmiňuje například elektrifikaci dopravy (elektromobily s možností napájení ze sítě namísto klasických automobilů na spalovací motor i dnešních hybridních vozů) nebo zavedení povinného studia systémového energetického a ekologického designu (LEED, Leadership in Energy and Environmental Design). Podle autora bude hlavním znamením toho, že jsou Američané ve svém úsilí úspěšní, mj. to, že termín „zelený“ již nebude nutné používat, protože *„zelená bude standardem“* (s. 337). Systém pro výrobu čisté energie a zachování světové biodiverzity (uváděno na vhodném příkladu Indonésie v podkapitole 13) je dle autora mj. zásadní i pro budoucí ekonomický růst a rozvoj v dalších oblastech dnešního vzájemně propojeného světa. Zelený přístup může být i zdrojem konkurenční výhody, a Friedman proto důrazně nabádá Američany, aby se snažili porazit svou konkurenci *„na zelenou“* (podkapitola 14), a to jak v podnikání, v rámci vojenských akcí (například při boji proti teroristické síty al-Káidy, kdy americká armáda částečně využívala i zelené technologie), tak v souvislosti s bojem proti chudobě na území USA samých.

V poslední kapitole autor knihu uzavírá mj. tvrzením, že USA potřebují *„Projekt Manhattan“* pro vynalezení čisté energie, který *„by se rovnal ‚Projektu Manhattan‘, díky němuž jsme vynalezli atomovou bombu, jež ukončila druhou světovou válku“* (s. 455). Chce tím zdůraznit význam celého problému. Je spíše skeptický k představě, že by došlo k tak výrazné změně, protože *„dnešním Spojeným států chybí opravdová energie“* ke změně a nemají dostatečně silné politické vůdce. Tvrdí, že je třeba *„opětovně definovat a znovuobjevit Ameriku“* (s. 464).

Jak bylo uvedeno, z konceptu i způsobu zpracování knihy není zřejmé, zda má jít o popularizační, nebo odborný text. V obou směrech vykazuje navíc nedostatky. Z hlediska popularizačního jsou některé pasáže příliš náročné nebo nevhodně (krkolomně) vysvětlené. Pro českého čtenáře je obtížné pochopit některé příklady, blíže nevysvětlené, a to ani v chybějícím poznámkovém aparátu. Například na straně 300 Friedman hovoří o nutnosti podpory a zároveň o rizikovosti dalšího rozvoje atomové energie, zmiňuje také úpadek nebo ekonomické ochromení dodavatelských firem, které se v minulých desetiletích soustředily na výstavbu atomových elektráren. Pro „neamerického“ čtenáře-neodborníka jsou uváděné názvy a problematické případy nicneříkající. Naopak srovnání a příklady z evropské praxe jsou značně zjednodušené a nepřesné. Autor si v knize vypůjčuje řadu opatření, která jsou zakomponována do strategie EU na boj s energeticko-klimatickou krizí, překvapivě ji však nijak explicitně nezmiňuje. Evropská unie přijala už v roce 2008 integrovanou politiku v oblasti energetiky a změny klimatu s ambiciózními cíli do roku 2020 (snížení skleníkových plynů o 20 %; snížení spotřeby energie o 20 % prostřednictvím zvýšené energetické účinnosti; nahrazení 20 % energetických potřeb EU z obnovitelných zdrojů). V roce 2010 pak Evropská komise cíle EU upřesnila ve Strategii pro konkurenceschopnou, udržitelnou a bezpečnou energetiku, které vymezuje priority energetické politiky EU v letech 2011–2020. Značnou pozornost energetice EU věnuje rovněž v nejnovější hospodářské strategii Evropa 2020. Friedmanova kniha vyšla v prvním vydání v roce 2008 – o plánech EU v boji proti klimatickým změnám se však vědělo dříve. Autor (nebo překladatelka, která v jiných pasážích méně jasné autorovy metafory nebo narážky komentuje) navíc nemá jasno ani v tom, jak energetická politika EU a instituce EU fungují.

Úkolem recenze je i zhodnotit kvalitu překladu (v tomto případě Olgy Kovářové). V této knize jsou některé pasáže velmi nesrozumitelné a stylisticky nejasné, překlad je čtenáři určitě nepřiblížil. Jako jeden z mnoha příkladů lze uvést formulaci z popisu inovativní „zelené“ budovy továrny v Richardsonu v USA ze s. 321: *„Na provoz chladicího zařízení na zavlažování venkovní zeleně byla použita recyklovaná voda, jejíž dopad na životní prostředí návrháři minimalizovali tím, že použili domácí rostliny.“* Zarážející je překlad některých základních termínů. Na s. 294 autor (?) uvádí, že *„... propojený svět umožnil Indiánům, Číňanům, Brazilcům a dalším národům z rozvojového či rozvíjejícího se světa konkurovat, připojovat se a spolupracovat levněji a snáze než kdykoliv předtím v dějinách“*. Z kontextu je zřejmé, že autor píše o dynamických zemích BRIC (Brazílie, Rusko, Indie a Čína), jimž se tolik věnoval i dříve (Friedman 2007). Píše zjevně o Indech, ne o Indiánech – a je zarážející, že takové triviální chyby si nevšiml ani odborný editor recenzované knihy. Tyto chyby, nepřesnosti a nesrozumitelnost některých pasáží (ať už je to dáno překladem, nebo formulacemi samotného autora) minimálně snižují věrohodnost a čtivost dalšího textu.

Jak bylo již uvedeno, recenzovaná kniha je velmi obsáhlá. Zatímco v předchozím autorově díle (Friedman 2007) délka nebyla vzhledem k hlavnímu tématu knihy (globalizace) a jeho různorodosti na škodu, zde o tom lze pochybovat. Autor neustále, často až přehnaně pateticky opakuje hlavní poselství knihy („okamžitě změňme svůj přístup k energiím a vytvořme zcela novou, revoluční energetickou politiku“ – volná parafráze recenzentky) při uvádění různých příkladů, kdy zelený přístup má zásadní dopady na ty, kteří

se k němu přihlásili. Fráze typu: *„... (USA) nemohou hrát onu klíčovou úlohu, kterou hrály tak dlouho pro zbytek světa – úlohu pochodně naděje a země, na niž je možné se vždycky spolehnout, že se postaví do čela a povede svět v reakci na cokoliv, co bude nejzávažnější výzvou dne"* (s. 15) jsou v textu opravdu zbytečné a pro evropského čtenáře možná až přehnané. Domnívám se, že běžného čtenáře tak kniha může začít velmi brzy nudit. Poloviční délka by knize více než prospěla.

Kniha obsahuje rovněž nedostatky formálního a odborného rázu. Je překvapivé, že v tak rozsáhlé publikaci je pouze šest jednoduchých grafů dokumentujících vysvětlované trendy či problémy. Přitom by obrazový materiál mohl napomoci zvýšit přehlednost a zajímavost textu. Na konci knihy dokonce ani není připojen seznam vysvětlivek a odkazů alespoň na některá z použitých děl a statistik. V textu je mnoho čísel a dat, u nichž není uvedeno, k jakému roku se vztahují a odkud pocházejí. Není tedy jasné, v jakém časovém horizontu se čtenář pohybuje. U zkušeného autora je takový nedostatek zarážející. Friedman v textu neuvádí ani přesné názvy studií nebo jejich autorů, které cituje. V některých pasážích tak není ani jasné, co je citací nebo reformulací cizího textu nebo výroku (zejména tam, kde uvádí příklady z praxe a názory různých odborníků) a co je autorovým vlastním výkladem.

Celkově shrnuto, kniha Thomase L. Friedmana je zajímavým počinem, doplňuje rozsáhlou a velmi potřebnou diskusi o dopadech a řešení globálních klimatických změn. Má netradiční přístup (když se zaměřuje především na jejich řešení). Zbytečná délka, povrchnost analýzy, nejasné a nesrozumitelné formulace bez dostatečného kontextu jsou ovšem na škodu a čtenáře mohou spíše odradit. Předchozí kniha (Friedman 2007) je pro české publikum stravitelnější i proto, že se tolik nesoustředí na americké reálie. Domnívám se tedy, že na téma globálního oteplování či globálních klimatických změn a jejich řešení byly v češtině vydány kvalitnější knihy, než je tato recenzovaná.

Zuzana Stuchlíková

Literatura

- Cílek, Václav – Kašík, Martin (2008): *Nejistý plamen: Průvodce ropným světem*. 2. vyd. Praha: Dokořán.
- Friedman, Thomas L. (2010): *Horký, zploštělý a přelidněný: Proč potřebujeme zelenou revoluci.* Praha: Academia.
- Friedman, Thomas L. (2007): *Svět je plochý: Stručné dějiny jedenadvacátého století.* Praha: Academia.
- Gore, Al (2007): *Nepříjemná pravda.* Praha: Argo.
- Lomborg, Bjorn (2008): *Zchlaďte hlavy: Skeptický ekolog o globálním oteplování*. Praha: Dokořán.
- Lawson, Nigel (2009): *Vraťme se k rozumu: O globálním oteplování střízlivě a bez emocí*. Praha: Dokořán.
- Jones, Van (2011): *Zelená ekonomika: Jedno řešení pro dva největší problémy*. Praha: Vyšehrad.
- Marek, Michal V. a kol. (2011): *Uhlík v ekosystémech České republiky v měnícím se klimatu*. Praha: Academia.